

ГІСТОРЫЯ, ФІЛАСОФІЯ, ФІЛАЛОГІЯ

УДК 378.4(476.4)(091)

1918-ы ГОД У ГІСТОРЫІ МДУ імя А. А. КУЛЯШОВА Да 105-годдзя з пачатку гісторыі МДУ імя А.А. Куляшова

А. Р. Агееў

кандыдат гістарычных навук, дацэнт
Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. А. Куляшова

У артыкуле аналізуюцца запісы часопіса выходнай дакументацыі Магілёўскага настаўніцкага інстытута за 1918 г. Яны з'яўляюцца каштоўнай гістарычнай крыніцай і даказваюць, што інстытут не прыпыніў сваёй дзейнасці ў 1918 г., нягледзячы на тое, што ў сакавіку горад быў заняты польскімі ўзброенымі фарміраваннямі, якія у маі змянілі германскія войскі. З запісаў відаць, якім чынам пасля ўсталявання савецкай улады ў горадзе настаўніцкі інстытут быў пераўтвораны ў Магілёўскі педагагічны інстытут у канцы года. Дзякуючы запісам у журнале мы змаглі аднавіць храналогію інстытуцкага жыцця ў самы складаны перыяд яго існавання.

Ключавыя словы: Магілёўскі настаўніцкі інстытут, Тычынін, Бычкоў, Магілёўскі педагагічны інстытут, вышэйшая школа, адукацыя, Магілёў.

Уводзіны

Адзін з самых маладаследаваных гадоў у гісторыі Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова з'яўляецца 1918 год. Год у гісторыі краіны і нашай ўстановы быў рэвалюцыйным, канфліктным і лёсавызначальным, бо напрыканцы яго інстытут стаў вышэйшай навучальнай ўстановай, што і прадвызначыла ў будучым магчымасць пераўтварэння яго ва ўніверсітэт.

Доўгі час лічылася, што ў 1918 г. польскія легіянеры і нямецкія інтэрвенты, якія ў сакавіку захапілі Магілёў, рэквізавалі памяшканне інстытута, разрабавалі бібліятэку і маёмасць інстытута, а яго становішча было настолькі залежным, што патрабаваўся дазвол нямецкага камандавання нават на правядзенне вячэрніх заняткаў і паездкі студэнтаў у

вёскі за прадуктамі харчавання. Хаця і ў першых публікацыях прызнавалася, што, “нягледзячы на крайне бядотны стан”, настаўніцкі інстытут працягваў работу і нават “правёў чарговы набор студэнтаў” [1, с. 8–9]. Практычна гэтымі звесткамі і абмяжоўвалася ўся вядомая нам інфармацыя пра гэты вызначальны год, калі праходзіла рэформа настаўніцкіх інстытутаў, а ўстанова не прыпыніла сваю дзейнасць, нягледзячы на акупацыю, матэрыяльную нястачу, змагла захаваць калектыў, выпускаць гадаванцаў. Менавіта працяг дзейнасці ў неспрыяльных умовах дазволіў пасля ўступлення 31 кастрычніка 1918 г у Магілёў войскаў Чырвонай Арміі правесці працу па пераўтварэнні настаўніцкага інстытута ў педагагічны.

Падзеі стагадовай даўніны праз гісторыю стварэння і дзейнасці настаўніцкага і педагагічнага інстытутаў, разгляд змены імён і назваў установы былі намі канспектыўна закрануты ў папярэдніх публікацыях [2; 3]. Але інфармацыя і ў іх была надзвычай сціслая. Выключэннем было высвятленне ролі, якую мелі некаторыя выкладчыкі інстытута ў грамадска-палітычных працэсах жыцця краіны [4].

Недаследаванасць падзей 1918 г. мае аб'ектыўную аснову – амаль поўную адсутнасць наяўных крыніц. Архіўных спраў, якія б адлюстроўвалі падзеі 1917–1918 гг., амаль не захавалася. У рэвалюцыйных умовах рэфармавання сістэмы адукацыі і ломкі дзяржаўнай машыны яны папросту не здаваліся ў архівы. Прыемным і ўнікальным выключэннем з'яўляецца справа № 45 “Журнал існуючых бумаг Могілеўскага ўчительскага інстытута” першага вопісу фонду № 2258 Магілёўскага настаўніцкага інстытута ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі, якую нам ўдалося капіраваць і дакументы якой даюць магчымасць прыадкрыць заслонку таямнічасці [5]. Па запісе ў вопісе фонду яна адносіцца да 1917 г., але насамрэч утрымлівае запісы за 1917–1920-я гг.

Справа ўяўляе сабой журнал (фактычна – кнігу) выходнай дакументацыі інстытута, якая пачынаецца з мая 1917 г і завяршаецца ў жніўні 1920 г. Першыя

дзеяць старонак кнігі адсутнічаюць, што бачна па старой нумарацыі старонак справы. Першы запіс № 26 ад 26 мая 1917 г. адкрывае фіксацыю ліставання, а запіс № 985 ад 31 жніўня 1920 г. яе завяршае. Нягледзячы на канспектыўны характар запісаў у кнізе, адсутнасць звестак аб рэакцыі адрасатаў на інстытуцкія лісты, яны на сёння з'яўляюцца, па сутнасці, адзінай крыніцай, якая сістэмна і храналагічна, паслядоўна, па днях апісвае тыя падзеі і праблемы, якія стаялі перад кіраўніцтвам і калектывам інстытута ў складаным 1918 г., калі вырашаўся лёс установы і не раз стаяла пытанне пра яе існаванне. Першыя некалькі выпісак са справы апублікаваныя намі ў 2003 г.

Дэталёвы аналіз гэтай спецыфічнай крыніцы для выяўлення і апісання падзей, якія адбываліся 100 гадоў таму, якія дазволілі захавацца ўстаноў, з'яўляецца мэтай гэтага артыкула.

Асноўная частка

Магілёўскі настаўніцкі інстытут быў адкрыты ў 1913 г. у сувязі з вострым недахопам кваліфікаваных настаўнікаў у беларускіх губернях. Магілёў стаў другім пасля Віцебска горадам на тэрыторыі сучаснай Беларусі і 27–32-м у Расійскай імперыі, дзе пачаў дзейнічаць настаўніцкі інстытут. Інстытут стаў першай педагагічнай установай з трохгадовым тэрмінам навучання ў Магілёўскай губерні. Пасля лютаўскіх падзей рэвалюцыі 1917 г. пачалася дэмакратызацыя настаўніцкіх інстытутаў, якія абвешчаліся аўтаномнымі навучальнымі ўстановамі з падпарадкаваннем непасрэдна Міністэрству асветы Расіі. Ужо ўлетку Часовы ўрад прыступіў да ліквідацыі нацыянальных, рэлігійных, сацыяльных абмежаванняў у сферы адукацыі, у тым ліку дазволіў прымаць у навучальныя ўстановы асоб абодвух палоў. У інстытутах уводзілася выбарнасць педагагічнага кіраўніцтва, дазвалялася выкладанне на родных мовах студэнтаў і вывучэнне нацыянальных моў, літаратуры, гісторыі, краязнаўства, а таксама ўтварэнне нацыянальных аддзяленняў.

Першыя запісы ў журнале выходнай дакументацыі за 1918 г. з'яўляліся тыповымі. Запіс № 1 ад 2-га студзеня адкрывае ліставанне 1918 г. У ім

зафіксавана адпраўка Людміру Чаркоўскаму ў Шумячы аб'яўлення аб умовах залічэння ў інстытут [5, л. 36]. Такія лісты будуць накіроўвацца па розных адрасах на працягу ўсяго 1918 г. Асабліва інтэнсіўна ў час набору студэнтаў – у студзені і жніўні – верасні.

Запіс № 2 ад 3 студзеня сведчыць пра выдачу пасведчання Міхаілу Каменскаму аб заканчэнні ім курса інстытута ў 1916 г. [5, л. 36]. Такія даведкі таксама будуць даволі пашыранай з'явай у запісах 1918 г. Таксама частай з'явай была выдача пасведчанняў пра тое, што навучэнцы інстытута з'яўляюцца яго гадаванцамі або вучыліся ў ім да паступлення на ваенную службу. Першае было выдадзена 5 студзеня навучэнцу трэцяга класа Паўлу Ісакаву [5, л. 36 Аб.].

З запісаў увогуле бачна дастаткова інтэнсіўная перапіска з навучэнцамі і прасіцелямі: адказы на іх звароты, лісты з умовамі прыёму ў інстытут, выпіскі з пратаколаў педагагічнага савета з рашэннямі аб прашэннях настаўнікаў, з умовамі здачы экзамену на званне настаўніка вышэйшых пачатковых вучылішчаў і г. д.

Наступныя запісы таксама тыповыя. Запіс № 3 ад 4 студзеня фіксуе асігнацыю ў Магілёўскае казначэйства на выплату пісьмаводу Міхаілу Малевічу 581 руб. 25 кап. сутачнага забеспячэння за студзень месяц. Запісы № 4–10 таксама сведчаць пра фінансавую і канцылярскую дзейнасць інстытута. Кіраўніцтва інстытута выпісвала асігнацыі за друкаванне бланкаў для канцылярыі ўстановы ў Магілёўскай губернскай друкарні, адпраўляла зваральныя ведамасці аб грашовых сумах, грашовым абароце інстытута, спецыяльных сумах, дэпазітных сумах інстытута і г. д. [5, л. 36]. Зваральныя ведамасці надалей таксама рэгулярна адпраўляліся ў Магілёўскую кантрольную палату, у Міністэрства народнай асветы. Рэгулярнымі былі таксама звароты ў казённую палату і Папячыцелю Віленскай навучальнай акругі з мэтай асігнавання фінансавых сродкаў на заробкі супрацоўнікамі і стыпендыі студэнтам. Так, на студзень 1918 г. кіраўніцтва прасіла 9 740 руб. [5, л. 36 Аб.]. Ва Упраўленне Віленскай навучальнай акругі перыядычна

адпраўляліся пратаколы педагагічнага савета інстытута. Папячыцелю акругі дасылаліся прашэнні аб прызначэнні выкладчыкаў і пераводзе іх на пасады.

Дзякуючы такім фінансавым і канцылярскім дакументам і выдачы пасведчанняў мы ведаем імёны першых выкладчыкаў і студэнтаў інстытута. Так, пасведчанне настаўніку спеваў А. Бекарэвічу сведчыць пра тое, што ён быў прыняты ў інстытут у верасні 1916 г. [5, л. 36 Аб.].

Фіксуецца перапіска з іншымі навучальнымі ўстановамі пра навучанне гадаванцаў (з выпіскамі дакументаў і інфармацыяй аб іх атрыманні). Першым такім запісам з'яўляецца ліст 7 студзеня ў Горацкую павятовую земскую ўправу аб атрыманні дакументаў П. Хадоскі і А. Прышчанава (прозвішчы не заўсёды напісаны дакладна. – А.А.) [5, л. 36 Аб.].

Кіраўніцтва інстытута аказвала метадычную дапамогу іншым навучальным установам. Так, 9 студзеня дырэктару Гомельскай настаўніцкай семінарыі быў накіраваны спіс кніг для экстэрнаў на званне настаўніка вышэйшых пачатковых вучылішчаў, даваліся заключэнні аб іх "юрыдычнай і тэхнічнай адпаведнасці" патрабаванням і г. д. [5, л. 36 Аб., 57].

Ліставанне сведчыць, што перанейшаму востра стаяла пытанне пра памяшканне інстытута па вул. Быхаўскай, 22. Частка яго была занята пад воінскія патрэбы ў сувязі з пераводам у Магілёў Стаўкі Вярхоўнага Галоўнакамандуючага расійскай арміі ў 1915 г. Дырэктар інстытута Тычынін неаднаразова дасылаў лісты ў гарадскую управу, гарадскую думу, расійскім, польскім, а потым нямецкім ваенным начальнікам з прапановамі вяртання занятых памяшканняў, вырашэння камунальных праблем. З запісаў бачна, што пытанне пра арэндную плату за займаемае памяшканне разглядалася на пасяджэннях педагагічнага савета інстытута 25–30 лістапада 1917 г., 22 студзеня 1918 г. [5, л. 39]. У сувязі з інфляцыяй домаўладальнікаў у Магілёве не задавальняла ранейшая арэндная плата. Але абмежаванні па яе павышэнні і адсутнасць дадатковых сродкаў заміналі ўрэгуляванню пытання. На працягу ўсяго года дырэктар інстытута

звяртаўся да домаўладальніка Міхаіла Рыгоравіча Гартынскага, яго сястры Лізаветы Рыгораўны Тычыны з просьбамі атрымання арэнднай платы, якую яна не жадала браць, і напамінамі аб неабходнасці правядзення рамонтаў і абслугоўвання дома [5, л. 59 Аб.]. У выніку многія камунальныя праблемы цяпер вымушана было вырашаць кіраўніцтва інстытута.

Журнал выходнай дакументацыі дазваляе разгледзець дзейнасць інстытута ў 1918 г. храналагічна паслядоўна.

У студзені 1918 г. аднавіліся заняткі ў інстытуце. Напачатку 1918 г. (у сувязі з дэмабілізацыяй расійскай арміі) у інстытут пачалі паступаць прашэнні ад былых выхаванцаў, якія былі ў свой час прызваны ў армію, аб прыняцці іх у лік слухачоў. Інтэнсіўна пасылаліся лісты аб умовах прыёму ў інстытут. Разглядалася пытанне пра аднаўленне заняткаў у вышэйшым пачатковым вучылішчы пры інстытуце [5, л. 39 Аб.].

Дырэктар інстытута Тычынін 13 студзеня прасіў Папячыцеля Віленскай навучальнай акругі зацвердзіць Я. Жыхарава з 1 студзеня сакратаром педагагічнага савета інстытута [5, л. 37 Аб.].

У студзені дырэктар неаднаразова адпраўляў лісты ў Магілёўскую гарадскую ўправу з просьбамі прыслаць асенізацыйны абоз для ачысткі памыйнай ямы, а таксама водаправодчыкаў для рамонту водаправода ў занятым інстытуце доме № 22 па вуліцы Быхаўскай [5, л. 39 Аб., 40 Аб.]. Домаўладальнік інстытуцкага будынка, як і многіх іншых дамоў Магілёва, не жадаў выконваць свае абавязкі па ўтрыманні дома, абчым і паведаміў Тычынін 27 студзеня начальніку 2-га ўчастка магілёўскай гарадской міліцыі з просьбай прымусіць домаўладальніка Л. Тычыну да іх выканання [5, л. 40].

У лютым працягвалася перапіска і рассылка друкаваных аб'яў аб умовах прыёму ў інстытут.

Камунальнай праблемай стала ў сярэдзіне лютага аплата 1 700 руб. за дровы, якімі ацяплялася памяшканне інстытута [5, л. 41].

Нарэшце вырашылася пытанне з кватэрай інстытута. Лісты каманданту Стаўкі і г. Магілёва аб вызваленні кватэры інстытута адпраўляліся 17 лютага, аб

прыёме маёмасці інстытута – 20 лютага, і, нарэшце, на 24-га быў прызначаны агляд школьным і інстытуцкім доктарам пакінутых ваенным ведамствам інстытуцкіх памяшканняў [5, л. 41–42]. Яе вызваленне было звязана з вывадам Стаўкі з Магілёва. Нягледзячы на вяртанне інстытуцкіх памяшканняў па вуліцы Быхаўскай праблема не лічылася вырашанай. Гэтыя памяшканні былі з 1913 г. прыстасаваны для навучання, знаходзіліся пасля ўтрымання вайскоўцамі не ў вельмі добрым стане. 28 сакавіка была адпраўлена просьба ў бюро Магілёўскага губернскага школьнага камітэта аб прадастаўленні інстытуту памяшкання. 8 сакавіка быў накіраваны ліст домаўладальніку Тычыне аб неабходнасці рамонту памяшканняў, пакінутых ваенным ведамствам. Паралельна вялася перапіска з кіраўніцтвам мужчынскай гімназіі аб памяшканнях для інстытута. У Магілёўскую гарадскую ўправу 12 сакавіка быў накіраваны зварот аб прадастаўленні інстытуту і гарадскому пры ім вучылішчу бясплатна якога-небудзь грамадскага будынка [5, л. 43–45].

Цяжкія ўмовы 1918 г., нявызначанасць палітычнай сітуацыі падштурхнулі педагогічны савет 24 лютага (пратакол № 6) абмеркаваць і ў гэты ж дзень прасіць Папчыцеля Віленскай навучальнай акругі аб датэрміновым завяршэнні навучальнага года. Ужо 26 лютага было выдадзена 20 атэстатаў аб заканчэнні Магілёўскага настаўніцкага інстытута: Анціпенкаву, Бабічу, Вільнявецкаму, Грабоўскаму, Гуцаленку, Яжгураву, Зянкевічу, Ісакаву, Карніку, Кожэчкіну, Каралюку, Лявоніку, Пракапенку, Рад..., Рытусу, Рубанаву, Салашынскаму, Семусенкаву, Федчанку, Філіпновічу [5, л. 42 Аб.-43 Аб.]. У наступныя месяцы заняткі працягваліся ў першым і другім класах інстытута.

У канцы лютага ў сувязі з пачаткам нямецкага наступлення актывізавалася гаспадарчая дзейнасць кіраўніцтва інстытута. Начальніку Магілёўскага гарнізона 26 лютага былі адпраўлены просьбы аб выдачы дазволу на атрыманне са склада правіянту для 16 сямействаў супрацоўнікаў інстытута, «ісхадайніцаў» які папрасілі выкладчыка Бекарэвіча. Тэрмінова ў канцы лютага – пачатку

сакавіка пішуцца асігнацыі на атрыманне жалавання для супрацоўнікаў на сакавік і красавік [5, л. 42 Аб. – 44].

Нягледзячы на цяжкія ўмовы існавання інстытут прасіў губернскую земскую ўправу павялічыць штогадовую субсідыю да 3 000 руб., праводзіў падпіску на дастаўку для інстытута газеты, прасіў фінансавання на канцылярскія патрэбы, на закупку для патрэб хімічнай лабараторыі і фізічнага кабінета і г. д. Загадчыку магілёўскай гарадской электрастанцыі быў накіраваны 12 сакавіка ліст аб забеспячэнні інстытута электрычным асвятленнем без павышэння платы за яго [5, л. 44 Аб. – 45].

Дырэктар інстытута Тычынін 12 сакавіка накіроўвае ў бюро Магілёўскага губернскага камітэта па народнай адукацыі запіску пра гадавыя курсы па падрыхтоўцы настаўнікаў для вышэйшых пачатковых вучылішчаў з праграмамі для іх. Надалей фіксуецца перапіска пра іх забеспячэнне праграмамі [5, л. 45–46]. У сувязі адкрыццём курсаў кіраўніцтва інстытута даручыла настаўніку фізікі і прыродазнаўства Пагарэцкаму прывесці ў парадак фізічны і прыродазнаўчы кабінет, а бібліятэкару выкладчыку Пархоменку – бібліятэку інстытута і прыняць ад канцылярыі перыядычныя выданні, карты і г. д. [5, л. 45 Аб.].

Не забываліся і на перспектывы існавання інстытута. У Камісарыят па народнай асвеце 28 сакавіка быў накіраваны каштарыс на ўтрыманні інстытута ў 1919 г. На наступны дзень выкладчыку спеваў Бакарэвічу быў адпраўлены ліст аб складанні праграмы для выкладання спеваў у інстытуце ў 1918/1919 навучальным годзе [5, л. 46 Аб.].

Нягледзячы на вызваленне расійскай арміяй шматлікіх будынкаў у горадзе, інстытут па-ранейшаму месціўся ў сваім былым будынку. Яго кіраўніцтва вымушана было вырашаць шматлікія гаспадарчыя пытанні.

За гаспадарчымі і вучэбнымі справамі ў журнале не надта акрэсленымі застаюцца важныя ваенна-палітычныя змены, якія адбыліся ў горадзе. Савецкая ўлада ў Магілёве пратрымалася нядоўга. Ужо ў сакавіку 1918 г. горад Магілёў быў заняты польскімі войскамі, а ў маі – германскімі ўзброенымі фарміраваннямі.

У 1918 г. Магілёў апынуўся літаральна на мяжы дзвюх дзяржаў, дакладней, іх армій. Паміж Савецкай Расіяй і Германіяй была ўсталявана па Дняпры дэмаркацыйная лінія. Магілёў быў падзелены на дзве часткі да кастрычніка 1918 г., калі немцы пачалі эвакуацыю сваёй арміі.

Адміністрацыя інстытута цяпер ўзгадняла свае рашэнні з новымі ўладамі. Толькі 4 красавіка (22 сакавіка па старым стылі) з'яўляецца запіс аб тым, што У. Тычынін прасіў грошай на ўтрыманне інстытута і вышэйшага пачатковага вучылішча ў начальніка забеспячэння і фінансаў польскага корпуса палкоўніка Дыбоўскага. Запісы журнала дазваляюць меркаваць, што Магілёў быў заняты польскімі ўзброенымі атрадамі толькі напрыканцы сакавіка па новым грагарыянскім календары. Ужо 9 красавіка зафіксаваны зварот у ліквідацыйную камісію пры Першым корпусе польскіх войск с просьбай паведаміць, ці атрымана арматура, узятая з настаўніцкага інстытута [5, л. 47 Аб., 48].

У красавіку працягвалася перапіска па пытанні размяшчэння інстытута ў доме № 22 на Быхаўскай вуліцы, прадстаўлення бясплатнага памяшкання. Вырашаліся і пытанні шматлікіх гаспадарчых і вучэбных пытанняў. Некаторыя з іх былі дробнымі, але патрабавалі шматлікіх высілкаў, як, напрыклад, ремонт уязной брамы [7, с. 29; 5, л. 48].

Адміністрацыя інстытута 5 красавіка накіравала жонкам супрацоўнікаў – Гутараўскай і Пігулеўскай – зварот аб “магчыма меншым карыстанні электрычным асвятленнем, дровамі, аб падтрыманні чысціні ў двары і сядзібе і наглядзе за дзецьмі” [5, л. 47 Аб.].

Выходныя паперы сведчаць пра выдачу выкладчыкам інстытута пропуску для знаходжання на вуліцах горада ўвечары ў сувязі з правядзеннем заняткаў у вячэрні час. З 8 красавіка пачынаецца выдача гадаванцам інстытута адпускных білетаў па 1 верасня 1918 г. Такіх білетаў, згодна з запісамі, налічвалася 25. Удадатак да адпускнога білета было выдадзена 22 пасведчанні. У іх налічваецца сем жанчын. Некаторыя з навучэнцаў фігуруюць толькі ў адным са спісаў. А некаторым з іх выдаюцца пасведчанні аб пераводзе

ў другі і трэці клас інстытута (магчыма, у сувязі з пераводам ці заканчэннем вучобы). Чатырох навучэнцаў датэрмінова перавялі ў старэйшыя класы інстытута [5, л. 47 Аб.-50]. Такім чынам, можна меркаваць, што ў канцы 1917/1918 навучальнага года ў першым і другім класах навучалася не менш за 30 гадаванцаў інстытута. Пры гэтым невядома, ці выдаваліся адпускныя білеты жыхарам Магілёва. А з улікам 20 выпускнікоў трэцяга класа ў лютым ўсяго ў першай палове 1918 г. налічвалася не менш за 50 навучэнцаў.

Адначасова ў журнале адзначана выдача пасведчанняў супрацоўнікам інстытута. У адпаведнасці з ім у інстытуце працаваў законанастаўнікам П. Шымковіч, выкладчыкамі Н. Пігулеўскі, В. Сакалоў, М. Руднеў, В. Станевіч, Ф. Пархоменка, А. Бахарэвіч, выкладчык вышэйшага пачатковага вучылішча пры інстытуце Я. Жыхараў [5, л. 49–49 Аб.].

Навучальны год у інстытуце 20 красавіка быў завершаны, а гадаванцы першага і другога класаў пераведзены ў наступныя класы, аб чым было паведамлена Папячыцелю Віленскай навучальнай акругі [5, л. 49 Аб.]. Пасля заканчэння навучальнага года аб'ём перапіскі зменшыўся. Тым не менш праца калектыву працягвалася. У праўленне Магілёўскага гарадскога таварыства ўзаемнага страхавання ад агню адсылаліся дакументы на страхаванне тэрмінам на адзін год казённай рухомай маёмасці інстытута ў суме 20 тыс. руб. Шукаліся сродкі на ўтрыманне інстытута ў маі – жніўні 1918 г. [5, л. 49 Аб. – 50].

Маі 1918 г. пачаўся з паведамлення начальніку 2-га ўчастка магілёўскай гарадской міліцыі і ў Магілёўскі квартальны камітэт № 47 аб рабаванні кватэры дырэктара інстытута Тычыніна [5, л. 50].

Кіраўніцтва інстытута ў маі хвалявала: невяртанне ў інстытут выкладчыкаў вышэйшага пачатковага вучылішча пры інстытуце Пігулеўскага і Бабарыка, ачыстка дымавых труб у будынку інстытута па вуліцы Быхаўскай, 22, праверка наяўнасці і стану маёмасці інстытута, атрыманне крэдыту на ўтрыманне інстытута і г. д. Дырэктар інстытута адсылаў ва Упраўленне Віленскай навучальнай акругі даведкі і паведамленні пра стан вучэбна-выхаваўчай работы ў 1917/1918 навучальным годзе, пра

“абмежаванні інстытута ад неадпаведных яму і непасільных павіннасцей і патрабаванняў акупацыйных і міліцыйных уладаў” [5, л. 50–51].

У чэрвені ліставанне стала больш актыўным. Вялася перапіска пра публікацыю ў магілёўскай газеце “Труд” і іншых выданнях аб’яўлення аб умовах паступлення ў інстытут. Аб’явы былі разасланы таксама па паштовых канторах Магілёўскай губерні, у тым ліку на тэрыторыі, якая знаходзілася пад савецкім кантролем. Як звычайна, адсылаліся просьбы і дакументы аб фінансаванні інстытута [5, л. 51 Аб.-53].

У ліпені 1918 г. адміністрацыя інстытута запытвала Упраўленне Віленскай навучальнай акругі аб магчымасці паступлення яўрэяў у “раней толькі праваслаўны настаўніцкі інстытут”. Звяза-на гэта было з выдачай ва Упраўленні Віленскай навучальнай акругі гадаванцу чацвёртага класа Віленскага яўрэйскага настаўніцкага інстытута Абраму-Лейману Ашэраву-Янкелеву Ельману дакументаў аб пераводзе ў адпаведны клас Магілёўскага інстытута [3, с. 30; 5, л. 55 Аб.].

У ліпені і жніўні асноўнымі праблемамі, якія адлюстраваны ў перапісцы, заставаліся пытанні фінансавання і прыёму дакументаў для паступлення.

У сувязі з рэальным падзелам Магілёўскай губерні на зоны нямецкага і савецкага кантролю і планамі яе ліквідацыі 12 жніўня з’яўляюцца дакументы, якія накіроўваюцца ў Мінскія органы ўлады. Выкладчыку Сакалову быў накіраваны ліст з просьбай дабіцца даведкі ва “ўстановах Мінскай акупацыйнай улады” ў выніку хадаініцтва Упраўлення Віленскай навучальнай акругі аб забеспячэнні ўтрымання сярэдніх навучальных устаноў г. Магілёва і Магілёўскага настаўніцкага інстытута. Сакалова адначасова прасілі “ўзяць на сябе перамовы” з Мінскай губернскай земскай управай па пытанні аб часовым субсідзіраванні грашовымі сродкамі інстытута. Падтрымаць хадаініцтва інстытута да Мінскіх акупацыйных улад аб уключэнні ў спісы для “атрымання ўтрымання” прасілі таксама памочніка Магілёўскага гарадскога галавы [5, л. 56, 57].

З сярэдзіны жніўня ўзмацніліся клопаты, звязаныя з набліжэннем пачатку

новага навучальнага года. Крайніцтва інстытута накіравала просьбу начальніку Магілёўскага павета дазволіць навучэнцам правоз у г. Магілёў харчовых прадуктаў для сябе з 15 жніўня па 8 верасня. Ва Упраўленне Віленскай навучальнай акругі накіроўваецца паведамленне пра страту прадметаў ў выніку рэквізіцый некаторых інстытуцкіх памяшканняў на суму 205 руб. 80 кап. Друкуюцца аб’явы ў магілёўскіх газетах “Труд” і “Эхо”. Рассылаюцца лісты аб умовах прыёму. З 29 жніўня пачынаецца рассылка пасведчанняў аб залічэнні ў інстытут навучэнцаў [5, л. 56–57 Аб.].

Верасень распачаўся з паведамлення Самуілу Ісакавічу Ліўшыцу пра закупку 200 пудоў жытняй мукі і 50 пудоў круп для асабістага саставу інстытута. У інстытута з’явіліся сродкі для ўтрымання асабістага саставу за ліпень-жнівень на суму 12 145 руб., для аплаты стыпендыі навучэнцам, для платы за аб’явы ў газеце “Труд”, за работы асенізатара і г. д. [5, л. 58].

Найбольш частымі ў верасні былі паведамленні аб залічэнні навучэнцаў у класы інстытута, аб пераводзе навучэнцаў. Пасведчанне аб залічэнні Міхаілу Іванавічу Аггееву сведчыць аб тым, што пачатак навучальных заняткаў у першым класе быў прызначаны на 17 верасня па новым стылі. Навучэнцы павінны былі прыбыць а дзявятай гадзіне раніцы. Надалей падобныя пасведчанні дасылаліся і іншым навучэнцам. Некаторым абітурыентам паведамлялася, што яны павінны з’явіцца 16 верасня для здачы экзаменаў [5, л. 59–61].

Паралельна ў інстытуце праводзіліся рамонтныя работы, прадпрымаліся меры па забеспячэнні інстытута дровамі, электрычным асвятленнем, узнімаліся пытанні гігіены і г. д. У верасні было праведзена дзевяць педагагічных саветаў інстытута па гэтых і многіх іншых пытаннях (пратаколы № 21-29). Дасылаліся каштарысы на ўтрыманне інстытута ў 1919 г. [5, л. 59–63].

У верасні 1918 г. памёр выкладчык гісторыі, геаграфіі і палітэканоміі Міхаіл Рыгоравіч Руднеў, пра што было паведамлена ва Упраўленне 24 верасня. Замест яго ў штат быў прыняты Яўген Іосіфавіч Бычкоў, якога 28 верасня

прызначылі штатным выкладчыкам і прапанавалі 1 кастрычніка прыступіць да заняткаў [5, л. 62–62 Аб.].

Аналіз ліставання сведчыць, што добрым пачатак навучальнага года не атрымаўся. Магчыма, умовы пражывання навучэнцаў былі нялёгкімі. Ужо напачатку кастрычніка кіраўніцтва інстытута масава выдае адпускныя білеты навучэнцам.

Дырэктару інстытута ў 1918 г. прыходзілася вырашаць і іншыя сямейныя і побытавыя пытанні. На працягу года ён дабіваўся высялення з кватэры інстытута Гутаравай, сям'я якой не мела адносін да працы ў інстытуце, у тым ліку праз судовыя органы. У кастрычніку Тычынін выдаў пасведчанне выкладчыку Бахарэвічу аб тым, што ён удавец і да ўступлення яго ў другі шлюб “перашкод з боку дырэктара не назіраецца” [5, л. 63 Аб.].

У выніку цяжкай працы Тычынін вымушаны быў 12 кастрычніка прасіць Упраўляючага навучальнай акругі прадаставіць адпачынак “па хваробе” з прыкладаннем копіі пратакола педагогічнага савета за № 33 гэтага ж дня. Пасведчанне на двухмесячны адпачынак з 1 лістапада па 1 студзеня 1919 г. па хваробе было выдадзена яму 20 кастрычніка [5, л. 64–64 Аб.].

Часова выконваючым абавязкі дырэктара стаў выкладчык В. Станевіч. Пры ім гаспадарчая дзейнасць працягвалася: выклікаўся асенізацыйны абоз, рабіліся спробы закупкі дроў і г. д. Кіраўніцтва інстытута звярнулася з просьбай абмяняць акупацыйныя грошы інстытута на гарадскія грашовыя знакі [5, л. 64 Аб. – 65]. Рабілася гэта ў прадчуванні чарговай змены ўлады.

Пасля эвакуацыі нямецкіх войскаў і ўступлення 31 кастрычніка 1918 г. у Магілёў Чырвонай Арміі ў горадзе ўсталявалася савецкая ўлада. Першы запіс пра зварот да савецкіх органаў улады зафіксаваны 12 лістапада. У аддзел народнай адукацыі Магілёўскага губернскага рэвалюцыйнага камітэта была даслана просьба атрымаць аванс у памеры 150 руб. на неадкладныя патрэбы інстытута. Надалей такіх запяў будзе шмат. Розніца з папярэднімі заключалася ў тым, што раней прасіліся сумы грошай, а цяпер больш дэтальна распісваліся патрэбы: лямпачкі, кубы дроў,

віды прац і г. д. [5, л. 65 Аб.]. Кіраўніцтва інстытута хадайнічала аб павышэнні стыпендыі слухачам да 200 руб. у месяц, прасіла перадаць вучэбныя дапаможнікі з былога музея Магілёўскага губернскага земства [3, с. 30].

Выкладчык Яўген Бычкоў быў абраны 15 лістапада прадстаўніком інстытута у губернска-гарадскі (напачатку сумешчаны. – А.А.) савет па народнай адукацыі, які ўтвараўся ў Магілёве. Так распачалася адміністрацыйная кар’ера будучага дырэктара інстытута [5, л. 66].

У сувязі са школьнай рэформай, пераўтварэннем настаўніцкіх інстытутаў у педагогічныя і закрыццём духоўных навучальных устаноў кіраўніцтва інстытута прасіла перадаць яму будынак Магілёўскага жаночага вучылішча духоўнага ведамства. Патрабаваліся і значныя фінансавыя сродкі. У школьны паддзел аддзела народнай адукацыі Заходняй камуны 22 лістапада быў накіраваны зварот аб выдачы 72 тыс. руб. [5, л. 66].

Нарэшце 24 лістапада 1918 г. педагогічны савет інстытута прыняў пастанову аб пераўтварэнні Магілёўскага настаўніцкага інстытута ў вышэйшую навучальную ўстанову – педагогічны інстытут. На наступны дзень былі накіраваны звароты аб выдаткаванні грошай на рэфармаванне і адтэрміноўку слухачоў першага курса ад мабілізацыі ў армію. А 26 лістапада інстытут прасіў Губернскі рэвалюцыйны камітэт увесці пяць чалавек ад савецкіх арганізацый у педагогічны савет інстытута [5, л. 67–67 Аб.].

Для азнаямлення з рэформай настаўніцкіх інстытутаў Я. Бычкова накіравалі ў Маскву праз Віцебск, дзе гэтая рэформа ўжо была праведзена. Адначасова яму было даверана атрымаць неабходныя сумы ў Камісарыяце народнай асветы [5, л. 68]. Паступова Бычкоў усё часцей вырашаў фінансавыя пытанні інстытута: атрымоўваў грошы на стыпендыі г. д. Хаця паведамлення аб прызначэнні яго дырэктарам ў 1918 г. не зафіксавана, але ўжо ў лістападзе імя былога дырэктара Тычынна было выкрэслена з ліку асабістага саставу інстытута, які атрымоўваў утрыманне. Гэта

выклікала зварот ад інстытута ў аддзел народнай адукацыі пры Магілёўскім губвыканкаме с просьбай абгрунтаваць падставы такога рашэння [5, л. 71 Аб.].

Адпускныя білеты на калядныя вакацыі пачалі выпісвацца студэнтам 18 снежня. А 23-га ў аддзел народнай адукацыі пры Магілёўскім губвыканкаме, у Народны камісарыят асветы, у аддзел народнай адукацыі Заходняй камуны былі накіраваны лісты аб рэфармаванні Магілёўскага настаўніцкага інстытута ў вышэйшы педагагічны інстытут з 16 снежня з адкрыццём пяці цыклаў. Так, настаўніцкі інстытут быў пераўтвораны ў педагагічны – вышэйшую навучальную ўстанову з чатырохгадовым тэрмінам навучання. Ужо 25 снежня былі накіраваны аб'явы аб адкрыцці прыёму ў яго студэнтаў, а на наступны дзень хадайніцтва аб выдзяленні новага памяшкання ў будынку былой Марыінскай гімназіі і былога музея губернскага земства. Пераезд не зацягнуўся, бо апошнія паведамленні 1918 г. з'яўляліся інфармацыяй у органы кіравання пра тое, "кім, і калі заняты былі памяшканні інстытута" (на нашу думку, па вул. Быхаўскай, 22. – А.А.) [5, л. 71 Аб. – 72 Аб.].

Аналіз запісаў журнала выходнай дакументацыі настаўніцкага, а затым педагагічнага інстытута сведчаць аб дастаткова высокай інтэнсіўнасці ліставання інстытута на працягу ўсяго года. Запісы дазваляюць выявіць памесечную актыўнасць выдачы дакументаў і адпраўкі лістоў з інстытута. У студзені налічваецца 96 запісаў. Запісы ў лютым пачынаюцца 14 (1) чысла ў сувязі з правядзеннем каляндарнай рэформы – увядзеннем грыгарыянскага календара ў Расіі. За 15 дзён было зафіксавана 80 запісаў. Надалей яны размеркаваліся наступным чынам: сакавік – 56, красавік – 91, май – 29, чэрвень – 67, ліпень – 34, жнівень – 45, верасень – 133, кастрычнік – 53, лістапад – 57, снежань – 94. Такім чынам, не можа ісці размова аб прыпыненні дзейнасці інстытута ў які-небудзь перыяд 1918 г. Нават у летнія месяцы, калі ў сувязі з вакацыямі назіраўся натуральны спад актыўнасці перапіскі, цалкам яна не прыпынялася.

Заклучэнне

Запісы журнала выходнай дакументацыі Магілёўскага настаўніцкага інстытута з'яўляюцца каштоўнай гістарычнай крыніцай. Яны паказваюць, што дзякуючы самааададанай працы дырэктара Тычыніна і супрацоўнікаў інстытута ўстанова не прыпыніла сваёй дзейнасці ў 1918 г. Агульная гадавая актыўнасць ліставання была некалькі ніжэй, чым у папярэднія і наступныя гады. Так, у 1917-м зафіксавана 1280 запісаў, у 1918-м – 835, а ў 1920-м – 985 за восем месяцаў. Тым не менш інстытут працягваў працаваць, нягледзячы на тое што ў сакавіку горад быў заняты польскімі ўзброенымі фарміраваннямі, якіх у маі змянілі германскія войскі. З запісаў бачна, якім чынам пасля ўсталявання савецкай улады ў горадзе Магілёўскі настаўніцкі інстытут быў пераўтвораны ў Магілёўскі педагагічны інстытут напрыканцы 1918 г. Дзякуючы запісам у журнале мы таксама ведаем спісы навучэнцаў і супрацоўнікаў інстытута, змены ў кіраванні сістэмай адукацыі, дакладны час пачатку заняткаў і пераўтварэння інстытута ў вышэйшую навучальную ўстанову, змаглі аднавіць храналогію інстытуцкага жыцця ў самы складаны перыяд яго існавання. Дакументы таксама дапамагаюць даведацца аб грамадска-палітычнай і эканамічнай сітуацыі ў Магілёве.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. **Бондаренко, В.А.** Могилевский государственный педагогический институт: Краткий очерк истории (к 60-летию основания). – Минск, вышэйшая школа, 1978. – 43 с.
2. Гісторыя Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта (1913–1940 гг.): дакументы і матэрыялы / аўт.-склад.: А. Р. Агееў, К. М. Бандарэнка, В. П. Клімковіч; пад агульн. рэд. К. М. Бандарэнкі. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2008. – 216 с.
3. Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова: мінулае і сучаснасць / А. Р. Агееў, В. А. Бандарэнка, С. А. Парашкоў, П. Г. Рабзонаў [і інш.]; пад рэд. В. І. Вішнеўскага – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2003. – 260 с.
4. **Агееў, А. Р.** Фарміраванне і дзейнасць Магілёўскага Беларускага Камітэта (1917–1918): манаграфія / А. Р. Агееў, І. А. Пушкін. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 292 с. : іл.

5. Журнал існуючых бумаг Могілеўскага
учыцельскага інстытута // Нацыянальны
гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 2258.
Воп. 1. Спр. 45.

Паступіў у рэдакцыю 31.05.2018 г.
Кантакты: 8-044-75-54-519
(Агееў Аляксандр Рыгоравіч)

**Ageyev A. THE YEAR 1918 IN THE
HISTORY OF MOGILEV STATE A. KULESHOV
UNIVERSITY.**

*The author analyzes and describes the
records of the outgoing documentation of the
Mogilev Teachers' Institute of 1918. The valuable
historical source proves that the Institute did not*

*suspend its activities in 1918, despite the fact
that in March the city was occupied by the Polish
armed formations, which in May were replaced
by the German troops. The records display how
after the establishment of Soviet power in the city
the Teachers' Institute was transformed into the
Mogilev Pedagogical Institute at the end of 1918.
Thus the chronology of the Institute life in the most
difficult period of its existence has been restored.*

Keywords: Mogilev Teachers' institute,
Tychynin, Bychkov, Mogilev Pedagogical institute,
higher education, education, Mogilev.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова